

Наталія Свинаренко

канд. іст.наук, доцент кафедри

української філології та історії

ХНЕУ ім. Семе́на Кузне́ця

**СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ
РОБІТНИКІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.:
ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ**

УДК 94:316"18/19"(477.8)

Анотація. У статті дана характеристика соціально-економічного становища робітників Західної України у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття у сучасній вітчизняній науковій літературі. Виявлено відомих благодійників, які намагалися проводити соціальні реформи для робітників; визначено найпоширеніші види діяльності західноукраїнських робітників; визначена історична оцінка їх реального становища.

Ключові слова: західноукраїнські робітники, сировинна економіка, соціальні ініціативи, Ігнатій Лукасевич, Станіслав Щепановський, історико-економічні проблеми.

Abstract. The article provides a description of the socio-economic situation of workers in Western Ukraine in the second half of the 19-th and early 20-th centuries. in modern domestic historiography. Famous philanthropists who tried to carry out social reforms for workers are identified; the most common types of activity of Western Ukrainian workers are identified; a historical assessment of their real situation is determined.

Keywords: Western Ukrainian workers, raw material economy, social initiatives, Ignatiy Lukasevich, Stanislav Shchepanovsky, historical and economic problems.

Метою даної роботи є характеристика соціально-економічного становища робітників Західної України у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття у сучасній вітчизняній науковій літературі. Завданнями наукового дослідження є виявлення відомих благодійників, які намагалися проводити соціальні реформи для робітників; визначення найпоширеніших видів діяльності західноукраїнських робітників; історична оцінка їх реального становища.

Історія дослідження проблеми. Історіографічний огляд свідчить, що дана тематика у сучасній науковій вітчизняній літературі найдужче досліджена в галузі історії нафтовидобування та гірничої справи [1-8]. Також варто згадати і роботу «Борислав сміється» видатного Каменяра Івана Яковича Франка, де повною мірою, у художній формі розкрито злиденне становище робітників Західної України у другій половині XIX ст.

Економічне та суспільне життя на території Західної України після відміни там кріпосного права у 1848 р. перебувало у стані стагнації. Розглядати це питання варто з того, що після ліквідації панщини селяни змушені були виплачувати компенсацію колишнім власникам пропінаційного права, і горілчаний податок у Галичині був обтяжливіший, ніж в інших сусідніх регіонах [7, с.118]. Іншими словами, у селах умови були ще нестерпніші, ніж у промислових селищах та містечках, які тоді з'являлися дуже швидко завдяки іноземному капіталу.

У 1853 р. сталася видатна подія у світі європейської науки і техніки – винахідник, хімік і підприємець Ігнатій Лукасевич у лабораторії при львівській аптеці «Pod Złota Gwiazda» винайшов спосіб одержання з нафти гасу та розробив конструкцію першої газової лампи. Зрозумівши, що за його винаходом стоїть велике майбутнє, у 1856 р. Лукасевич із компаньйонами побудував перший галицький нафтопереробний завод. Отримавши значні доходи, Ігнатій Лукасевич став доброчинником – на його гроші будували дороги, мости, лікарні, школи. Щоправда, особливістю тогочасних підприємств була мізерна кількість робітників, які там працювали (від тридцяти осіб до ста).

На відміну від попереднього періоду, на західноукраїнських землях у другій половині XIX – на початку XX ст. активно починає розвиватися видобуток нафти і озокериту у Східниці, Коломиї, Слободі Рунгурській, Печеніжині, Дрогобичі, Бориславі. Так званий «нафтовий бум» на західноукраїнських землях відрізнявся від провідних країн світу в першу чергу тим, що все базувалося на важкій фізичній праці місцевих робітників, а про технічні та технологічні переоснащення мова взагалі не йшла. На умовах праці робітників нафтових копалень відкрито економили і це не приховувалося. Аналізуючи умови роботи тогочасних шахтарів, варто зазначити, що їх праця була дуже складною і небезпечною. Примітивні знаряддя праці призводили до вибухів газу та обривання канатів. У багатьох джерелах повідомляється про масові смерті робітників під час

вибуху 1874 р. Умови роботи під час видобутку нафти були тоді дуже важкими, однак за цю працю платили більше, ніж люди могли заробити у віддалених гірських селах. У Бориславі видобуток нафти вели найпримітивнішим способом – її черпали відрами з колодязів-копалень. Саме так завдяки дешевій праці отримували інвестори максимальний прибуток за найкоротший проміжок часу. Так Борислав став символом нещадної експлуатації й нелюдського ставлення до працівників нафтових промислів [8, с.60].

Окрім Ігнатія Лукасевича, варто також згадати і про Станіслава Щепановського, депутата австро-угорського парламенту, заступника голови, згодом – голови Союзу польських промисловців, засновника Галицького акціонерного товариства нафтової промисловості, власника львівського журналу «*Ekonomista Polski*» та львівської газети «*Slowo Polskie*» [6, с.280]. Він досліджував бідність галицького населення як економічне явище і навіть мав публікації на цю тематику. Після того, як шахти Щепановського у Східниці почали приносити суттєві прибутки, він почав будувати поблизу своїх родовищ житла і магазини для робітників, відкривав клуби, де особисто читав лекції на просвітницьку тематику [8, с.60].

Та за короткий проміжок часу у Щепановського почалися проблеми з конкурентами, інвестуванням, його бізнеси закривалися – і по суті його соціальні ініціативи щодо поліпшення життя шахтарів завершилися дуже скоро. Бо послідовників у цьому напрямі діяльності він не мав, зате недоброзичливців – більше, ніж можна уявити. Слід зазначити, що соціальні ініціативи щодо покращення умов роботи та життя шахтарів карпатського краю намагалися втілити тільки Ігнатій Лукасевич та Станіслав Щепановський. А переважна більшість іноземних інвесторів орієнтувалися виключно на швидке особисте збагачення та дешевизну і значну кількість робочої сили на західноукраїнських землях.

Тільки у 1882 р. в Космачі з'явилося українське нафтове товариство, засноване священником Юліаном Драгомирецьким разом з вісьмома українцями партнерами [2, с.58]. Наприкінці XIX ст. для українців у нафтовому бізнесі місце і час уже було втрачено – у Галичину увійшли великі іноземні концерни, з якими місцеві підприємці (українці, поляки і євреї) уже не могли конкурувати [3, с.47].

Окрім нафтових копалень, працювали вугільні шахти Соснівки та Добромиля, добували горючі сланці у Карпатах, гіпс та вапняк – на Львівщині та Тернопільщині, фосфорити – на Волині та Поділлі, бурштин – на Волині. Ці підприємства, переважно, належали іноземцям, мали незначну кількість робітників, українці там виконували найтяжчу роботу за найменшу заробітну платню.

Велике значення мали і традиційні карпатські ремесла, такі як різьблення по дереву, виготовлення народних музичних інструментів, сироваріння, вишивка та ін. Але ці напрямки варто вважати елементами нішевої економіки. Бо вони носили фрагментарний і точковий характер. Колосальних прибутків, порівняно з видобутком нафти, теж ніколи не приносили. Зазвичай, володіння цими ремеслами, як і напрямки збуту, мали родинний характер і сезонні прибутки. До прикладу, у Коломиї була фабрика талесів – це спеціальні покривала, які євреї одягали при молитві, і працювали там тільки євреї.

Таким чином, відсутність власної держави, засилля іноземного капіталу призвели на західноукраїнських землях до ситуації, коли реалізуватися на власній землі могли одиниці. Величезні прибутки від продажу мінеральних ресурсів Карпат мали лише іноземні інвестори, які часто перепродували свої маленькі заводи. Сировинна економіка та застарілі технології сільського господарства не могли прогнати традиційно багатодітні родини українців. Безробіття та доходи працюючих чоловіків мало різнилися між собою. Почалася масова еміграція української молоді за океан. Традиційні карпатські промисли продовжували існувати, але доходи від їх діяльності були замалими.

Історія дослідження соціально-економічного становища робітників Західної України у другій половині XIX – на початку XX століття є перспективною у плані аналізу польськомовної періодичної літератури того часу, яка покаже історичні оцінки на цю проблему з боку різних категорій тогочасного суспільства та дасть можливість порівняти зі станом, який був характерним для провідних капіталістичних держав того часу.

Література

1. Білецький В. С. Хронологія гірництва в країнах світу / В. С. Білецький, Г. І. Гайко. – Донецьк: Донецьке відділення НТШ, Редакція гірничої енциклопедії, 2006. – 224 с.

2. Білецький В. С. Історія та перспективи нафтогазовидобування: Навчальний посібник / В.С. Білецький, Г.І Гайко, В.М. Орловський. – Київ: ФОП Халіков Р. Х., 2019, – 302 с.

3. Білецький В. Розвиток нафтовидобутку в Східних Карпатах: хронологія, значення, досягнення / В. Білецький, Г. Гайко, П. Салуга // Схід. Історичні науки. – 2017. – №1 (147). – С.38 – 42.

4. Гайко Г. Гірництво й підземні споруди в Україні та Польщі (нариси з історії) / Г. Гайко, В. Білецький, Т. Мікось. – Донецьк : Донецьке відділення НТШ, Редакція гірничої енциклопедії, 2009. – 296 с

5. Гайко Г.І. Нарис історії гірництва в Україні) / Г. Гайко, В. Білецький. Київ : ТОВ ВД «Києво-Могилянська академія». 2022. – 194 с.

6. Масик Р. Союз польських нафтових промисловців у Львові / Р. Масик // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. – 2022. – Випуск 23. – С. 278–302.

7. Микулич О. Нафтовий промисел Східної Галичини до середини ХІХ ст. – Дрогобич, 2004. – 232 с.

8. Мошенський С.З. Сировинна економіка. Нафтовий бум у Галичині (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.) / С.Мошенський // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2023. – Вип. 3 (56). – С.59–65.